

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника Мартиненко Валентини Олександрівни про дисертаційну роботу **Вербещук Світлани Василівни «Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Кардинальні зміни в сучасному соціокультурному й освітньому середовищі загострили інтерес дослідників до проблеми розроблення особистісно орієнтованої моделі освіти, яка містить значний розвивальний потенціал, спрямована на гуманізацію навчального спілкування, суб'єкт - суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу, створення гуманного соціуму, здатного забезпечити гармонію взаємовідносин особистості і суспільства, подолати кризові і конфліктні явища; на формування ключових компетентностей, прилучення учнів до загальнолюдських цінностей, важливою серед яких є комунікація.

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно вплинув на важливий освітній ресурс – культуру читання і спілкування. Активне користування школярами електронними засобами відчутно знизило інтерес дітей до книжки, до читання, негативно позначилося на їхньому мовленні. Спостерігається збіднення, згрубілість, сленговий характер спілкування між дітьми, що значною мірою є наслідком низької питомої ваги читання учнями високохудожніх творів, на зразках яких освоюється, розвивається мовленнєва культура.

Аналіз наукової літератури показує: якщо загальні питання мовленнєвого розвитку молодших школярів, формування їхньої мовленнєвої культури, окремих комунікативних якостей, умінь і навичок спілкування дітей у різних комунікативних ситуаціях розроблено у педагогічній науці досить детально, то проблема формування мовленнєвої культури учнів у процесі читацької діяльності, на уроках літературного читання, уроках роботи з дитячою книжкою залишається відкритою для розв'язання.

З огляду на зазначене вище, обрана С.В.Вербещук тема дисертаційного дослідження є актуальною та своєчасною, а розв'язання поставлених у роботі завдань має важливе теоретичне і практичне значення.

Зміст дисертації охоплює основні аспекти визначеної теми дослідження. Категоріальний апарат наукової праці містить всі необхідні структурні елементи: обґрунтовано актуальність, чітко визначено мету і завдання, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, окреслено провідні методи, експериментальну базу, наукову новизну і практичне значення дослідження.

Дисертація має чітку структуру, її розділи логічно обумовлені. Вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки уповні відтворюють її зміст, розкривають мету й завдання. Водночас теоретичні засади мовленнєвої культури у структурі дисертації мали б чіткіші ознаки цілісності, якби підрозділ 1.3 «Дослідження проблеми формування мовленнєвої культури молодших школярів у лінгводидактиці початкової школи» був логічним продовженням підрозділу 1.1 «Проблема формування мовленнєвої культури у лінгводидактиці».

Подана до розгляду робота має новизну, яка полягає в розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики та лінгводидактичної моделі формування мовленнєвої культури молодших школярів у процесі літературного читання, що охоплює три етапи навчання, вивченні педагогічних умов її формування, визначенні критеріїв сформованості мовленнєвої культури учнів початкової школи, уточненні змісту поняття «мовленнєва культура».

Для рецензованого дослідження важливим є визначення сукупності базових понять, їх суті й ієрархії у загальній лінгводидактиці та лінгводидактиці початкової школи.

Зазначимо, що робота С.В. Вербещук вирізняється різнобічним аналізом теоретико-методичного надбання вітчизняної і зарубіжної науки щодо особливостей формування мовленнєвої культури, з'ясування суті

ключових понять: «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність», «мовленнєва культура», «культура мовлення», особливостей взаємозв'язків між ними. Так, автором глибоко проаналізовано види мовленнєвої діяльності, компоненти мовленнєвої культури: *якості усного мовлення* (правильність, багатство, зв'язність, точність, логічність, чистота, доречність, виразність, емоційність, нормативність та ін.); *культура мовленнєвого спілкування* як важливий складник досліджуваного феномена, *мовленнєвий етикет, невербальні засоби спілкування*.

Позитивно відзначимо акцентування уваги дослідниці на особливостях українського національного мовленнєвого етикету: схильність до коректності, толерантності, зневага до брутальності, визнання людини найвищою цінністю

Аналізуючи ключові дефініції, автор ілюструє різні підходи учених до трактування їх суті, у т.ч. контексти їх застосування на рівні початкової школи.

Дисертанткою достатньо схарактеризовано стан мовленнєвої культури молодших школярів у практиці сучасної школи. Автор залучає для аналізу державні нормативні документи, чинні підручники, вивчає рівень підготовки вчителів до формування досліджуваної якості. Більшість висновків з цього етапу дослідження можна вважати правомірними й обґрунтованими. Щоправда, суперечливим виглядає висновок автора про те, що у «жодному з підручників з літературного читання не вводяться терміни «мовленнєва культура» та «український мовленнєвий етикет» (с.92). Зауважимо, що практичне ознайомлення з ними не передбачено змістовою лінією базової навчальної програми «Літературознавча пропедевтика». Водночас зміст літературного матеріалу у підручниках для 3 класу містить значний потенціал для формування мовленнєвої культури і сприяє ознайомленню учнів із зазначеними поняттями, про що переконливо доводить С.В. Вербещук під час формувального експерименту.

Отже, розглядаючи мовленнєву культуру як складну і

багатокомпонентну систему, автор досліджує її в теоретичному і практичному розрізах.

Визначальним у дисертації з погляду лінгводидактики початкової школи є опис експериментальної методики формування мовленнєвої культури учнів початкової школи у процесі літературного читання. Схвально оцінюємо те, що дисертант чітко і цілісно впорядковує методологічну базу експериментальної роботи: визначає вихідні положення, характеризує лінгводидактичні принципи, серед яких у контексті формування мовленнєвої культури молодших школярів, досвіду усного й письмового спілкування у процесі читацької діяльності як засадничі дисертант виділяє принцип оцінки виразності мовлення, текстоцентризму, принцип забезпечення активної мовленнєвої практики, літературознавчий, комунікативно- мовленнєвий та ін.

Про комплексність і цілісність упровадження експериментальної методики у практику навчання учнів свідчить також визначення й обґрунтування провідних методів і прийомів, педагогічних умов ефективного формування мовленнєвої культури (комунікативне спрямування культури спілкування, зв'язок мовних і немовних емоційно-виразних засобів, забезпечення позитивної мотивації у процесі літературного читання, забезпечення міжпредметної інтеграції); критеріїв та показників, на основі яких були визначені та схарактеризовані рівні сформованості в учнів мовленнєвої культури молодших школярів за когнітивним, комунікативно-продуктивним та комунікативно-креативним критеріями (констатувальний етап дослідження).

Вагомим доробком цього розділу можна вважати презентацію і впровадження у навчальний процес учнів 3 класу методики поетапного формування мовленнєвої культури, характеристика якої подана в підрозділі 2.3.

Як позитив зазначимо, що значна питома вага навчальних завдань для учнів мають ігровий, творчий характер, вони є продуктивними для

формування у школярів досвіду міжособистісного спілкування, досвіду комунікації з джерелом інформації - літературним текстом, умінь самостійно будувати зв'язні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), висловлювати власне ставлення до змісту творів, його героїв, їхніх вчинків, використовуючи емоційно-оцінну лексику, мовленнєві та позамовні засоби художньої виразності.

Про системний характер проведеного дослідження засвідчує підготовчий етап, що передував формувальному експерименту і передбачав створення лінгводидактичної моделі, структурні компоненти якої (педагогічні умови, принципи, методи, етапи) цілісно відображають процес формування мовленнєвої культури; розроблення навчального супроводу (створення тематичного словника для учнів); проведення серії настановчих семінарів для вчителів, під час яких розглядалися мета, завдання експерименту, конкретизувалася його методика, здійснювався аналіз експериментальних матеріалів для різних етапів дослідного навчання.

Достовірність наукових висновків забезпечується у роботі завдяки аналізу ефективності експериментальної методики, статистично-математичного аналізу одержаних показників.

Водночас хочемо звернути увагу на дискусійні питання та недоліки дисертації.

1. Дисертантка у роботі надає перевагу висвітленню питань, що стосуються лінгводидактичних засад формування мовленнєвої культури, окремих аспектів психолого-лінгвістичних основ розвитку мовлення учнів. Недостатньо, на наш погляд, окреслено і проаналізовано психофізіологічні особливості молодших школярів, які дотичні до обраної проблеми, і можуть за певних умов стати психологічним бар'єром у процесі формування досліджуваної якості, зокрема: недостатній читацький і життєвий досвід молодших школярів, обсяг фонових знань; обмежений словниковий запас учнів і пов'язане з цим у більшості випадків незнання норми вживання слів у контексті, можливість зв'язно висловити свою думку; недостатня увага дітей

до незнайомих слів, словосполучень і почасти відсутність потреби у встановленні їх лексичного значення і т. ін. Їх урахування дало б змогу більш комплексно розглянути досліджувану проблему, повніше спиратися на виділені особливості в експериментальній методиці навчання.

2. У роботі не обґрунтовано вибір вікової категорії учнів, а саме – треті класи. Дисертантка не взяла до уваги встановлені у психології вікові мікроперіоди навчання молодших школярів (1-2; 3-4 класи), що не враховує розгляд наступно-перспективних зв'язків. Крім того, курс літературного читання в початковій школі, на матеріалі якого дисертант переважно розгортає своє дослідження, охоплює 2-4 класи.

3. В описі констатувального експерименту С.В. Вербещук детально аналізує кількісно-якісні характеристики рівнів сформованості мовленнєвої культури третьокласників (підрозділ 2.1). Проте у підрозділі 2.4 – порівняльній характеристиці рівнів (прикінцевий зріз) автор наводить переконливі лише кількісні показники і не підтверджує їх якісним аналізом, що звужує бачення ефективності та результативності запропонованої експериментальної методики.

4. Робота не позбавлена мовностилістичних огріхів. Ми їх зазначили на берегах рукопису.

Вказані зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження. Оцінюючи зміст дисертації Вербещук С.В. в цілому, вважаємо, що вона є завершеною науковою роботою, яка збагатить теорію і практику початкового навчання.

Основні положення роботи достатньо апробовано та впроваджено у шкільну практику. Підкреслимо відповідність змісту автореферату, публікацій автора й основних положень дисертації. Сукупність отриманих результатів дає підстави стверджувати, що представлений доробок має практичне значення і перспективи для подальшого впровадження у діяльність загальноосвітніх навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, вишів.

Висновок. На підставі аналізу змісту кандидатської дисертації, автореферату й опублікованих робіт є всі підстави вважати, що робота **«Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи у процесі літературного читання»** є самостійним і завершеним дослідженням, яке робить внесок у розвиток теорії і практики початкового навчання, відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13, 14, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013р. № 567, а її автор **Вербещук Світлана Василівна** заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент –
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу початкової
освіти Інституту педагогіки НАПН України

В.О. Мартиненко